

De

Chirurgie,

ende alle de OPERA, ofte
Wercken van *M^r. Ambrosius Paré, Baedt/* ende op-
perste Chirurgijn van vier Coninghen in Franckerijcke.

Reerst wt de *Franfopsche/* in onse ghemeyne Re-
derlantfche fprake/ende wt de vierde Editie/ getrouwelick ouer-
gheset: Door *D. Carolum Battum, Medicijnordinaris*
der Stadt Dordrecht.

Verdeylt in 28. Boecken.

Met alle de figuren/so wel der Anatomien/ als van
de Instrumenten der Chirurgien/ende van vele
dierfche Monfiers/etc.

TOT DORDRECHT.

By Jan Canin / woonende in de Wijn-
strate. Int Jaer 1592.

Met Privilegie voor 12. Iaren.

Dit-
sche-
punge
van de
beschij-
ge des
Cenho-
rens.

en sommige seggen datse in Ethiopyen ge-
uonden wort/andere seggē datse inde nieu-
we Werelde te vinden is / andere in groote
Wilderni jen/waer we datmen gisse mach/
(gelijc Andries Marijn Medecijn vā Vene-
gē segt in zijn Tractaet/dz hy heeft geschre-
uen van de valsche opinie des Cenhozens)
dat de clepne kennisse/ diemen daer van tot
noch toe hier ghehadt heeft in onse Euro-
pa, gelijc van een vremde sake/ons is door
vremde barbarische Mensche te kennē ge-
geuen de welcke gelijclic blijet niet anders
en hebben wetē te seggen/dan dat dese Bee-
ste in groote Woestijnen geuonden wort/en
allerijt alleene loopt/en haer op plaetse ont-
hout daer geen mensche getomen en comē/
daerō dat dese Beeste seer seldē gesien wort:
we welcke redenē datmē wel speure mach/
datser selue niet sekiers af en hebbē/en datse
daer van maer by opinie/en door hoorē seg-
gen van en spreken.

Het 48. Capittel.

De Au-
thoren
die eer-
sten van
den Cen-
hozen ge-
schreuen
hebben
sijn wep-
nich ghe-
acht.

Alia-
men
spreekt
twijfel-
achtich
vā de
hozen.

Dat meer is / so waren de Authoren
die int beginsel daer van hebbē ge-
schreue seer wepnich vernaeemt/en
wepnich geacht. Want de alder eerste die
daer van geschreuen heeft (ghelijclicken in
Plinio sien mach / Lib.8. Cap. 21.) dat was
Cresias, waer van dat Aristoteles lib.8. in sy-
ne Historie der Gedierte vermaent / gelijc
van eenen Atheur/die wepnich te geloouen
is. Aengaende Alianus het schijnt dat hy
warachtichlic daer van ghesproken heeft/
gelijc hy anders geen professie en doet dan
van alle Gedierte te schrijuen/en nochtans
siemen wel dat hy daer twijfelachtich in
is/sprekende daer af op dese maniere. Men
segt sy seggen men verstaet. En dat mis-
dien dat alle Authoren die daer van heb-
ben geschreuen tot op hedige dage/alle tsa-
men op diuersche manieren daer van heb-
ben gesproken. So dat gelijc sy verschepe-
delick van de plaetse daer den Cenhozen
gheuonden wort/zijn sprekende/also zijn sy
ooc vande gesteltenisse/en van het wese des
voorse. Cenhozens discordeerde. Som-
nige seggen dat hy een Deert gelijc is/an-
dere dat hy eenen Esel gelijc/andere eenen
Hert/andere eenen Elefant/andere eenen
Rhinoceros, en andere eenen Hasewint van
Artachien/so dat elck spreekt/gelijc hy daer
van heeft hoorē seggen/ ofte gelijc hen best
goet dinct. Sijnige wllend twee specien af
makē/sommige dyp. Daer zijnd sommige die
seggen dat hy de Clauwen des Voets ghe-
heel heeft/gelijc de Peerden doen/en ande-
re dat hy de Voeten geclouen heeft / gelijc
een Septe/andere gelijc de Voeten van een
Elefant/gelijc Plinius en Alianus seg-
gen willen. Nu en discorderen dese Autho-
ren niet alleene/aengaende het Landt daer
in dat den Cenhozen soude voortgebracht/
en gegenereert worden / noch oock inde ge-
staltenisse des voorse. Cenhozens/maer ooc
int beschrijuen van des voorse. Beesten Ho-

ren. Want sommige beschrijue den Cenho-
swart te wesen/andere duyster bruyn vā co-
leure/en dat hy onder wit en bouē swart is.
Daer is noch een ander die segt dat hy op
waerts purperachtich vā coleure is/andere
seggen dat hy geheel gelat sy / andere seggē
wederomme dat hy van bouen tot beneden
seer constich gestreept is / gelijc een Slechte-
hupslien. Voorts seggen sommige dat hy
niet seer breeet en is / andere dat hy lanch sy:
In somma alle oude / ende nieuwe Autho-
ren schrijuen verscheidelic van dese Bee-
ste. Ja sy hebben haer oock bedrogen geuondē/
inde experientie van diuersche Hozen / die
sy gemeent hebben dat Cenhozens waren/
diemē noch dagelijc vint inde Tresoor-
carniers van Christelicke Coningen/en Prin-
cen gelijc de voorse. Hozen niet alle te samē
tot eenderley gebruyt goet beuondē en zijn:
Maer sy hebben de selue wel goet beuondē
in sekere dingen/daer van dat de oude Au-
thoren geschreuen hebben / datse in eenighe
dingen goet waren / en in veel ander dingē
niet. En het gene dat ons noch meer twij-
felachtich maect / dat zijn de wtneemende
groote beloften/die sommige van de beson-
dere crachten deses Hozen wtgeuen/die hy
tegens de Peste soude hebben / teghens den
Spasmus, tegens de vallende Dierce/tegens
de vierde daechliche Coorse/tegens de beten
van dulle Honden/ van Dierlanghen/te-
gens de steken van Schorpioenen/en tegē
alderley ander Fenijn. Ende op datse dit
de Princken souden mogē doen geloouen/so
seggen sy datmen den voorse. Hozen niet en
dact van bouen innemen/gelijc de Tri-
akel/en alle andere tegen-medicijnen doet/
maer datmen desen Hozen/maer en behoef
tegens het Fenijn aen te hondē/dit doende/
hem het voorse. Fenijn stract sal openbare.
En om datse dese mirakelē noch beter sou-
de mogen doen geloouen/so behelpē sy haer
niet de getuygenissen der ouder Schrij-
uen/de welcke daer schijue dat de Coningē
van Indiē/Schalen vā sekere Hozen hierē
makē/daer niemant el/ als sy wedzinckē en
mochten/waer door dat sy seker soude zijn/
van alle ongeneselicke Dierce bezijt te we-
se/en dz sy de selue dach/als sy wt dese Scha-
len gedroncken hadden/geen Fenijn noch
geenderley ongeluck te breefen en hadden:
Somma noch veel andere onmogelicke be-
lofte/die ongeloouelic zijn/waer door dz alle
hiedē van verstande / te meer oorsake hebbē/
alle egene voor valsche te achten/datter van
soude mogen geseyt/oft geschreuen zijn.

Philosofra.
cap. i. lib 3

Het 49. Capittel.

Nu mochten sommige dinct/mits
de gelijkenisse deser twee namen/
van Rhinoceros, en Monoceros, dat
is te seggē Cenhoze/datter beyde een dingē
wāre. Maer so verre als sulcx warachtich
waer/so en souder alrede geen twijfel wese/
oft daer mostē Cenhoze wesen / mits datter
niet sekerder en is/ dā dat het dier Rhinoc-

ros menichmaels int opbaer spectaciel der Romeynen is gesien geweest. So verre alst een ander Dier is dat hier mede een onderschept heeft gelijc wel te geloouet is so isser noch meer swarichheys vooz hande. Want onder so veel vrende Gedierten diemen wt alle hoecken der Werelt in de spectaciele tot Roome brachste so en weetmen niet datter opt eenē Cenhozen gebracht is geweest. En als dē Amphitheatre vā Diocletianus gebouwt reert was so heestmen aldaer een seer groot getal van vrende Beeste te sāmē gebracht: noch men leest ooc niet datter opt meer vrende Beesten by den anderē gebracht zijn als ten tijde van Gordianus. Want also hy heeft wille triumphert ouer de Persianen en de loffeliche feeste deses jaers heeft wille vierē het welke dupsent Jaer was na de optimierung vā Roome/welche feestdach Kieper Philippus die dē eerste Christeliche Kieper en synen nauolger was ooc geuiert heeft so heeft hy daer laten brengen Leeuwē Beere/groote Hertē den Rhinoceros, wilde Dieren/wilde Derckenē/Camelē/Elephantē/Tygren/Clante/Her-verckens/Cuetten/Crocobille/wilde Lant-peerde en Zee-peerden diemen Hippopotames noemt en noch veel meer ontalliche wilde en verckindende Dieren waer vā dē meestendeel in de Woestijne vā Egypten en in andere verre Landen geuonde wordē onder alle welke vrende Dierē menich mensche verwondert was dat den Cenhozen daer onder niet gesien en wiert. Als Gordianus van ouer de Persianē wilde triumpheren so en wasser dē Cenhoze niet want hadde hy daer geweest so soude hy van wege zijnder rareteit vooz aē gelept geweest hebben: het welke myn alletijt doet geloouē datmē dē Cenhoze seldē vint. Daerōme dat myn dinct dat dese diuersiteit van schrijue maer een fabulose opinie en is geweest onder de Authoren die daer vā ongelooueliche dingen hebben geschreuen gelijc wy vā Alianus en andere gesept hebbē. Dit argument dat ic wt de triumphen der Kieperen hebbe genomē en soude geen fondament hebbē noch en soude ooc niet conne beslupē te ware dattet bewesen wordē gelijc ic int 7. Cap. deses Tractaets doe vooz de authorteyt van Pausanias dat het Dier Monoceros, ende Rhinoceros twee diuersche Dierē zijn. Daerōme datmē my soude conterleuren en bewissen datter in die voozse triumphē Cenhozens waren mits datmen daer het Dier Rhinoceros sach/het welke eē ander Dier als den Cenhozen is want het Dier Rhinoceros heeft twee Hozen/dē eenē op den Neuse en den anderē op synē Rugge na het seggē van Pausanias en dē Cenhozen en heeft maer eenen Hozen gelijc dē name Monoceros mede brengt.

Het 50. Capittel.

Sommige zijn van opinie dat dē Hozen diemen vooz dē Cenhozen toocht anders niet en is als den Tand van eenen Rohart, welcke eenē sekere Visch is.

Anderē seggen dat den Cenhoze nemmermeer leuendich en can geuange wordē. En andere seggē dat sēer geheel Cuddē hy mal canderen gesien hebbē gelijc oft Schaepcudden geweest hadden. Daerōme alle dese dingen aenmerct hebbē sal den Leser daer van geloouen wat hem beliest. En so veel mijns aengaet ick gelooue dat den Cenhozen noch niet bekent en is geweest ofte emmers seer seldom en dat dit vercoope van so veel Cenhozens maer dē rechte bedriegerie en is diemen de menschen alsoo te verstaen geeft gelijcme lichtelic can gisse wt het gene dat ick hier na seggen sal. Aeneas Silvius Piccolomini die daer Papa Pius secundus is geweest schrijft in synen Boec van Aspen in thijnde Cap. wt de authorteyt vā eenē Nicolaus Venetiaen datmē ontrent int eynde van Aspen in eē Lant datmē Marcino noēt tusschen de Bergen van Indyen en vā Cathay een Dier vint/het welke eē Hoofst als een Derckē heeft eenē Steert als eenē Ofssteert wesen de van de grootte en vā coleure gelijc eenen Elephant daer mede dat ooc dē voozse. Elephant een eeuwige vyantschap heeft/hebben eenen eenigē Hozen int voozhoofst so lanc als eenē Elleboge/welcke Hozen in die voozse Landē tegens alle Feijn seer gepreft wort gelijcme segt Marcus Paulus Venetiaen ghetuycht ooch het selue die eenē langē tijt in den dienst van den grootē Cham van Tartarien geweest is in welcke dienst dat hy veel verre reyse in Indyen gedaen heeft en onder andere dingē die weerdich zijn te weten so schrijft hy dat in het rijke van Basinen aldaer dē Menschē teemael barbarisch zijn dē Cenhoze geuonden wort/de welke een Beeste is/sonder eenigē proportie en clepnd als eenē Elephāte/hebbende een Hoofst ghelijc een Derckenshoofst/het welke so swaer is dattet het selue alletijt om leech houdē moet. Het is geerne int sijn/hebbende eenen eenigē Hozen int midden vā zijn voozhoofst die swart is en ontrent twee Ellebogen lanc. Aloysius Cadamusta segt int vijfde Cap. zijns Boecs van de Zee-daert datmē in sommige Landē van de nieuwe Werelt Cenhozens vint die leuendich geuangen worden. Lowijs van Barthame Spaengnaert schrijft in zijn reyse van Ethiopyen en van de roode Zee dat hy te Mecha gesien heeft (welcke de principaelste stad vā Arabiē is) in des Coninc Hof twee Cenhozens waer van dat den eenen was gelijc een Peert van dertich Maēdē en den anderen gelijc een Deulen van eē Jaer/hebben elc eenen Hoze in haer voozhoofst/den eenē ontrent dyp ellen lanc en dē anderen van twee ellen wesen de voozse. Cenhozen van coleure Castaengen byn/hebben een Hoofst gelijc het Hoofst van eenē Hert eenē cortē Hals weynich Hays/dunne Beenē/geclouē Clauwē gelijc de clauwē van een Septe. Plinius seght dat den Hozen van den Cenhozen swart is van een dichte substantie ende van binnen niet hol. Solinus ende meer ander Authoren schrijuen dat desen Hozen purperachtich is ende niet

Twee Cenbozen die tot Mecha zijn gesien geweest.

Tanden
van Ro-
harts.

die also gedraeyt en gewoont zijn: want op
alsulcken maniere segt hy/ wordē in Tur-
ken de schijuen van de Tanden van Ro-
harts/ vooz den hozen van Eenhozen ver-
cocht/ de welcke sy wthollen/ ende so lanc-
maken/ als sy selue willen. Ende voozwaer
als dese hozen van Eenhozen ghebrant
worden so hebben sy den seluen reuck/ van
het ghebrant vooz. Ende op dat ooc dese
maniere/ van alsulcken hozen niet onmo-
ghelick en schijne te wesen/ so segt Cardanus
dat de tanden der Elephāten connen mo-
we gemaect ende wtgerectt worden/ gelyc
de Ossenhozen.

De Tan-
den der
Elephan-
ten conne
sachte ge-
maect en
verlengt
worden.

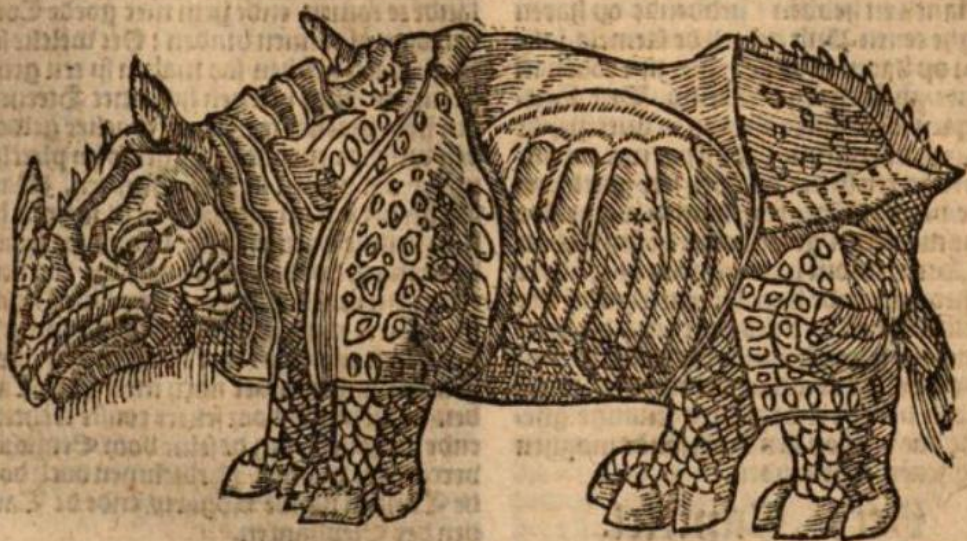
Louijs Paradijs Chirurgijn/ daer van
dat ick hier vozen vermaent hebbe/ segt dat
hy tot Alexandriē in Egypte twee Daelgē
heeft gesien/ diemen de Daelgen van Cesar
noet/ de welcke so groot zijn dattet te wron-
derē is/ en zijn daer toe elc van eē stuc: Ende
men houdt daer vooz/ datse also van een-
gē sekeren steen gegotē zijn. Wiptē de selue
stadt ontrent acht hondert stappē/ is eē Ca-
lomme/ diemē de Calomme vā Pōpeus noet/
de welcke so hooge/ ende so groot is/ dat de
sterckste man qualic so hooge met eenē steen
can gewerpen/ en so dicke datse vijf Mans
qualic souden connen ombattē. Ende men
seggt daer toe/ datse al van eenen steen is/ en-
de van diuersche colēre van steenen/ gelyc
van swarten/ grijsen/ witten/ en incarnaten

steen/ te samen gegotē: So sulcx mogellc is/
datmē van alsulckē materie heeft conne de
hoofc. Daelgen/ en de hoofc. Calomme gie-
ten/ waerom en soudenmen niet connen van
gelijcken/ de Eenhozen naer maken?

Het 53. Capittel.

Pausanias schrijft/ dat het Dier Rhino-
ceros/ twee hozen heeft/ en niet eenen:
waer van dat dē eenen op spnē Neuse
staet/ die tamelic groot/ en swart is/ ende
so dicke/ en so lanc als dē hozen van eenen
Buffel/ maer hy en is van binnen niet hol/
noch ooc niet gedraeyt/ maer geheel dicke/
en swaer. Dē anderē hozen heeft hy bouen
zijn Schouder staende/ is tamelic cleyne/
maer seer scherp: Waer wt datmē cā bewij-
sen/ dattet geenē Eenhozen en is/ mits den
Eenhozen maer eenen hozen en behoort te
hebbē/ gelyc synen name Monoceros mede
brijngt. Men segt dat dit Dier Rhinoceros/
den Elephānt gelijkt/ dattet ooc schier van
de selue stature is/ van dattet de Beenē waer-
coeter heeft/ en gespleten Voeten/ en voozt
hy een Diercken mach geleen worden/ het
heeft een ghewapent lichaem/ met herde
schulpen beset/ ghelijc de Crocodillen/ de
welcke met de Wardure/ van eē geharnast
Peerde mogen vergheleken worden. Festus
seggt/ dat sommighe meymen/ dattet eenen
wilben Osse van Egypten sy.

*De Figure van een Rhinoceros, dat van alle sy-
den ghewapent is.*

Het 54. Capittel.

Aldries Baccy, segt datter porteg-
sche Medictijns zijn/ die lange tijt/
inde nieuwe Eplanden ghewoont
hebben/ om te ondersoeken alle costelike/
ende alle vrende dingen/ de welcke open-
lic bekennē/ datse noch noyt geenē Eenho-
zen en hebben connen geuinden/ vā alleene
dat de Liedē van diē Lande seggē/ dat den
Eenhozen/ anders niet en is/ als eenē hozen/

van het Dier Rhinoceros, en dat desen hozen/
vooz Eenhozen wort gehouden/ gelyc een
Preservatijf tegens alle feninen. Nochtans
so schrijft Plinius particulierelic in synē ach-
sten Boec cap. 20. dat het Dier Rhinoceros/
een spette van een wreedt Dier is/ hebben-
de een groot vershil vanden Eenhozen/ en-
de seggt daer hy/ datmen ten tijde van den
grooten Pompens, eenen Rhinoceros heeft
gesien/ die eenen hozen op spnē Neuse had-
de. Ende also desen Rhinoceros groot vpan-
van

vanden Elephant is/ so lappet synen horen/ tegens de Steenclippē om des te sekerder/ ende cloecker tegens den Elephant te strijden/ gelijck oock den seluen comt te dooden en te ouerwinnen/ van welcken strijt Salustius van Bartas/ in synen sefte Boeck van der Welken is schrijuen aldus. De subtielheyt/ noch de stercke des Lichaems vanden Elephant/ en can hem niet beschermen van de loofheyt des Diers Rhinoceros, twelck hem seer wreedelick aenvalt/ naer dattet synen Horen tegens eenen steen aen heeft geslepen/ den welcken hy hem niet en cracht doo? syne huyt te stooten/ aldaer de selue ten dichtsten is/ maer hy weet onder synē Bupc een plaetse te vinden/ aldaer de Hupde des Elephants alderdumst is/ doo? welcke plaetse hy hem met synen Horene weet omme te brynghe/ ende te vermoorden.

Het 55. Capittel.

Daer sijn veel Beesten in Indien die inder ecken Horen en hebben.

DAER worden in Indopen veel diuersche Dieren geuonde/ die maer eenen horen en hebben/ gelijck Coepē/ Stieren/ Peerden/ Esels/ Septen/ Dainen ende Monoceros: Doozts zijnder andere/ dieder twee/ ende meer hebben. Ende ouermits de crachten/ ende de renommie die men den Eenhozen toeschrijft/ so wile elcke Natie/ syne Dieren/ met eenen horen/ den name van Eenhozen toeschrijuen/ ghelijck wy hier bouen geseyt hebben. Theuet segt/ in synen tweeden Thomus lib. 23. cap. 2. dat in de Floride/ groote Stieren worden geuonde/ de welcke de wilde mensche aldaer/ Butrol noemen/ die de horene maer eenen boert lanch en hebben/ hebbende op haren rugghe eenen Bult gelijck de Keimels/ lanch haer/ op haren Rugghe/ ende zijn root van coleure/ ghelijck eenen Leeuw. Dese Stieren gaen alle andere Dieren in wreetheyt te bouen/ daeromme dat hy oec niet te temmen en is/ ten sy dat hy noch seer jonck wesende/ vande Moeyer genomen worde. De wilde menschen/ gebruycken de hupde van dese Stieren/ om haer teghens de coude te beschermen/ ende hare Horen worden seer costelick gheacht/ mits de crachte/ die sy teghens alle fenijn hebben/ tot welcken eynde datse de Wilde aldaer betwaren/ om haer van alle vergift ende andere feninige ghedierte/ dat haer op den wech soude moghen belegghen/ te beurijden.

Het 56. Capittel.

IN Arabpen ontreft de roode Zee wort noch een ander Beeste gheuonden/ de welcke van de Wilde Pirallopi genaemt wort/ ende is so groot als eenē Mupl/ heeft oock een Hoofst/ dat den Mupl niet qualic en gelijck/ zyn gheheel lichaem is ran van hare ghelijck eenen Beer/ van sy is wat meer naer het roode treckende/ sy heeft gespieten voeten/ ghelijck eenen Hert. Dese Beeste heeft twee ongetacte horene in haer Hoofst staende/ die seer lanch zijn/ ende hoghe verheuen staen/ de welcke de Eenhozens/ seer ghelijckende zijn/ daer mede dat haer de Wilde behelpt/ als sy gequetst zijn/ ofte van feninige Beesten zyn gebeten/ leggende de boofst/ horens ses/ ofte seuen bren lanch int water/ welck water dat sy de Papent gheuen te drincken. Welcke Beeste wy wt de Cosmographie vā Andries Theuet afgheteyckent hebben. De Wilde slaen dese Beeste doot/ waer sy comen/ ende eten oock de selue.

Het 57. Capittel.

HEDOR Boetius in syne beschrijvinge van Schorlant/ segt/ dat het Dier/ waer van dat hier naer de afteykeninge volcht/ eenen Zee-Elephant wort genoemt/ ende het is veel grooter als eenen Elephant/ die hem opt Lant/ en in de Wateren onthout/ hebbende twee Tandē gelijck Elephantstāden/ waer mede dat hy willende slapen/ hem aen eenige Steenclippē vāste maeckt/ ende blijft hangende/ ende laept oock soo vāste/ dat de Schippers hem siende/ tijts ghenoech hebben/ om aen landt te comen/ ende hem met goede Coornden ouer al connen binden: Het welcke soo sy ghedaen hebben/ soo maken sy een groot geruchte/ ende werpen hem met Steenen/ om hem wacher te maken/ wacher geworden wesende/ meynt hy hē gelijck hy pleecht/ met groot geweld in Zee te simpen. Maer als hy siet dat hy gheuangen is/ so hont hy hem so stille/ dat men hem boozts tot synen wille mach dooden/ zyn smeet wt/ trecken/ ende hem mach villen/ om van syne Hupde Riemen te maken: De welcke ouermits sy seer sterck zijn/ ende niet en verrotten/ vele geacht worden/ maer noch meer syne Tandē/ de welcke sy doo? sekerre conste rechten/ ende wthollen/ om de selue boozt Eenhozen vercocht te worden/ ghelijckmen oock doet de Tandē vande Roharts/ ende de Tandē der Elephanten.

De

Een willeke aen geboort hept.